

a család elsőbbséget élvezett, és ha meggondoljuk, a materiális indokokat is a család megélhetésére vezették vissza a diákok.

Konklúzió

Jelen írásunkban egy ezévi mélyinterjú kutatásunk néhány eredményét publikáltuk. Kutatásunk többek között arra fókuszált, hogy a mai, nappali szakos hallgatók hogyan látják, miképpen lehet összehangolni a jövőbeni karrierjüket és családi terveiket, és az életük e két mozgatórugója miképpen nyer prioritást és szerepet a különböző életszakaszokban. A vizsgálatunkból kitűnt, hogy a diákok alapvetően a hagyományos elveket követve a családi kapcsolatokat vállalják fel, és a karrier mint életpályakérdés csak másodszorban jelentkezik.

Ha nem élesen kell dönteniük a két terület között, látható volt, hogy az egyes életszakaszokban váltakozik a két terület prioritása. Az egyetemet követő 5–8 évben a karrier szerepe felértékelődik, majd a harmincas éveikben a család nyer prioritást, és később, amikor már a családi kööttségek kevésbé igénylik a gondoskodást, újra a munka kap jelentősebb hangsúlyt az életükben. Ugyanakkor válaszadóink azt is látták, hogy e két terület összehangolása gyakran lemondással jár, elkerülhetetlen, hogy valamelyik terület ne sérüljön és az egyensúly megtalálása gyakran egy egész életen át tartó kihívás lesz számukra.

Czegledi Csilla & Juhász Tímea

Az 1960-as évek képes pedagógiai szaksajtója Magyarországon

Szakmai folyóiratok és neveléstudomány

A fenti cím többszörösen is hátrányos helyzetben lévő kutatási területet és témát jelöl. A hazai sajtótörténet a tudományos kutatás „mostohagyereke”,¹ feltárása részleges – elsősorban az 1892 előtti időszakról rendelkezünk részletes ismeretekkel.² Sok szempontból hasznosítható lenne pedig ez a terület a társadalomtudományok számára, mint arra Gyáni Gábor is rámutat,³ ezek egyikét az újságok hasábjain megjelenő vizuális források, a fényképek elemzése jelenti.

A pedagógiai tudásátadás közvetített jellegére vonatkozó kérdésfeltevések⁴ felértékelik a vizualitás fontosságát, s ezt napjaink tömeg- és ifjúsági kultúrája még hangsúlyosabbá teszi: a képek mindent körülvesznek, csoport- és identitásképző mechanizmusaink döntő tényezői.⁵ Egyén, csoport, nemzet és tágabb közösségek ön- és külső képzetait a sajtó (is) közvetíti a nyilvánosság felé, számtalan, jól elkülöníthető célközönségen keresztül.

1 Széchenyi Ágnes (2004) A huszadik század hiányzó sajtótörténete – adósságlista és javaslat. *Magyar Tudomány*, No. 10. pp. 1150–1163.

2 Lipták Dorottya (2011) A modernkori könyv- és sajtótörténeti kutatások állapotáról: Paradigmaváltás – problémafeltárás – alapelvek – programok – feladatok. *Magyar Tudomány*, No. 9. pp. 1121–1131.

3 Gyáni Gábor (2006) Sajtótörténet a társadalomtörténet szempontjából. *Médiakutató*, No. 1. pp. 57–64.

4 Meyer, Torsten (2008) Zwischen Kanal- und Lebens-Mittel: pädagogisches Medium und mediologisches Milieu. In: Fromme, Johannes, Sesink, Werner (eds) *Pädagogische Medientheorie*. Wiesbaden, Verlag für Sozialwissenschaften, pp. 71–95.

5 Mitchell, W. J. T. (2008) A képi fordulat. In: *A képek politikája*. (W. J. T. Mitchell válogatott írásai.) Szeged, JATEPress, pp. 131–155.

Így kapcsolódik össze sajtótörténet és képelemzés a kutatásban, melynek célja egy adott történeti-társadalmi kontextusban megalkotni a lehetséges ember-, diák-, pedagógus- és világgépeket. Nem szabad homogén, egységes egészként szemlélnünk a szakajtót, habár közös jellemzőkkel is rendelkeznek az adott korszakban az általam vizsgált periodikák: az egyik ilyen jellemző az ideológiai kontroll, az állami- és pártirányítás meghatározó szerepe,⁶ a másik a minisztériumi fenntartás és finanszírozás.

A különböző szcientometriai munkákban a tudományosság egyik fő ismervének számít a szakmai kommunikáció minősége, a publikáció lehetőségei, a folyóiratok száma és jellemzői,⁷ s ezt az aspektust a professzionalizációs elméletek is fontos kritériumnak tekintik az autonóm pedagógiai pályák és érdekvédelem fejlődésében.⁸ Úgy tűnik tehát, hogy a tanári hivatás és a neveléstudomány kialakítása és presztízse számára is fontos azon kommunikációs csatornák létesítése és fenntartása, amit a folyóiratok tudnak nyújtani. Az így létrejövő pedagógiai tudást számtalan érdek befolyásolhatja, a tudást létrehozó folyamatoknak viszont hasonlóak az elsődleges céljai. Ez a közösségképzést, általánosan elfogadott érték- és normahorizontok kidolgozását és elfogadtatását, a diskurzus kereteinek kijelölését jelenti.⁹ A szakterületre vonatkozó speciális tudás legitimációja és megosztása, az oktatási szakértők társadalmi megerősítésének szintén fontos eszközei a szakmai újságok¹⁰ (Carvalho 2003).

Az 1960-as évek hazai pedagógiai szakajtója

Az 1945 és 1950 közötti időszak cezúrárt jelent a hazai pedagógiai folyóirat-kiadásban: a világháború után 6 olyan folyóirat működött tovább,¹¹ ami előtte is megjelent, de ezek fokozatosan megszűntek, helyüket más kiadványok vették át.¹² A monolit hatalmi rendszer a pedagógiában is átvette az uralmat, amit az 1950. évi márciusi párthatározat fogalmazott meg élesen:¹³ a múlttal való leszámolás, a szocialista eszmény megvalósítása és az egységes szellemiség kialakítása lett a cél. Olyan nagy kiadványszámú, központi lapok jöttek létre, amelyek az oktatásirányítás hatékonyabbá tételét és a nem marxista nevelők átképzését szolgálták.

Az 1960-as évekre megszűnt a 4–5 központi lap hegemoniája, előtérbe került a szakmaiság és a különböző igényeknek megfelelően differenciálódott és bővült a lapok kínálata. Hat olyan képes folyóirat van a korban, ami megfelel kutatási kritériumaimnak (ország-

6 Buzinkay Géza, Kókay György & Murányi Gábor (1994) *A magyar sajtó története*. Budapest, Sajtóház.

7 [1] Braun Tibor, Schubert András & Glänzel, Wolfgang (1992) *Országok, szakterületek, folyóiratok tudományometriai mutatószámai. 1981–1985*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia. [2] De Solla Price, Derek (1979) *Kis tudomány – Nagy tudomány*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

8 Keller Márkus (2010) *A tanárok helye. A középiskolai tanárság professzionalizációja a 19. század második felében, magyar-poroszhasonlításban*. Budapest, L'Harmattan – 1956-os Intézet.

9 Géczai János (2003) A pedagógiai sajtó szerepvállalásai a hazai neveléstudományban. *Iskolakultúra*, No. 8. pp. 53–61.

10 Carvalho, L. M. (2003) Journals and Making of Experts and Educational Knowledge. Exploring a Portuguese Pedagogical Journal (1921–1932). In: Smeyers, Paul & Depaepe Marc (eds) *Beyond Empiricism: On Criteria for Educational Research*. Leuven, Leuven University Press, pp. 81–93.

11 Magyar Pedagógia, Énekszó, Gyakorlati Pedagógia, Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlöny, Debreceni Protestáns Lap, Sárospataki Református Lapok.

12 Jáki László (1962) *A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája, 1937–1958*. Budapest, Tankönyvkiadó.

13 Kardos József (2003) *Fordulat a magyar iskolák életében: a Rákosi-korszak oktatáspolitikája*. *Iskolakultúra*, No. 6–7. pp. 73–81.

gos terjesztés, minisztériumi fenntartás, fényképek rendszeres közlése), a Család és Iskola (1950–1968), a Gyermekünk (1969–1988), a Köznevelés (1945–), Óvodai Nevelés (1950–), A Tanító Munkája (1963–1967) és A Tanító (1968–). A lapok bemutatásánál ugyanazokat a szempontokat vizsgálom meg: a fenntartót (a minisztérium mellett számtalan más szervezet is részt vehetett a kiadásban), a szerkesztő(k) személyét, a kiadóbizottság összetételét, a lap arculatát és feltételezett olvasóit, illetve a képszerkesztési gyakorlatot.

Család és Iskola, Gyermekünk

A Család és Iskola című folyóiratot 1950-től adták ki, a Közoktatásügyi Minisztérium mellett a kiadásban eleinte részt vett a Magyar Szovjet Társaság Pedagógiai Szakosztálya és a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége is. A tömegszervezetek és a minisztérium együttműködése hamarosan megszakadt, 1954-től az Oktatásügyi Minisztérium válik egyedüli fenntartóvá – a következő évtizedben a Magyar Nők Országos Tanácsa kerül be az impresszumokba. Szerkesztőként Varsányi György neve fordul elő legtöbbször az '50-es években, 1958-ban őt váltja Kovács Endre, majd 1959-től a lap megszűnéséig Török Sándor veszi át a vezetést. Török Sándor azon ritka értelmiségiek egyike, aki jelen tudott lenni a szellemi életben a világháború előtt és után is – 1951-től a Tankönyvkiadó szerkesztője volt, ezután került a Család és Iskola élére.

A lapok impresszumai feltűntették a képszerkesztőt, Cs. Horváth Tibort – A Tanító Munkája és a Tanító képanyagát is ő szerkesztette. A fénykép megnövekedett jelentőségét mutatja a szerzők és címek (a többi laphoz képest gyakori) feltűntetése, mely egyáltalán nem volt általános az 1960-as években – ebben is kivételesnek számít a lapok gyakorlata. A lapok fotóriporterei a korszak elitjét képezték, köztük volt Balla Demeter, Bereth Ferenc, Chochol Károly, Fényes Tamás, Friedmann Endre, Keleti Éva, Kelly Zsigmond, Kozák Lajos, Kresz Albert, Langer Klára, Sándor Zsuzsa, Tokaji András, V. Reismann Marian, Vadas Ernő, Vadas Jolán és Zinner Erzsébet.¹⁴ A felsoroltak valamennyien szerepeltek a Magyar Fotóművész Szövetség 50 éves albumában,¹⁵ ami jelzi szakmai elismertségüket, egyben a pedagógiai fotó presztízsét is emelte. Többségük a politikai váltás (1948–1949) előtt kezdte el pályáját a magánszektorban, az 1950-es évekre azonban kényszerűségből betagozódtak az állami rendszerbe, előbb a Magyar Fotó Állami Vállalat munkatársai lettek, majd ezt a szervezetet 1956-ban beolvasztották a Magyar Távirati Irodába, monopolizálva ezzel a különböző területeken működő hírlapok képpiacát.

Érdekes módon a lapszámok elején külön tüntették fel az MTI-fotók szerzőit és a többi fényképész (vagy karikaturista) nevét: ugyanaz a fotóriporter hol az egyik, hol a másik kategóriában bukkant fel, vagyis az állami rendszer nem teljes mértékben kötötte le munkájukat, más megrendeléseket is teljesíthettek emellett. Balla Demeter, ma is élő Kossuth-díjas fotóművésznek számos képe és címlapfotója jelent meg ezekben a lapokban, levélbeli közlése¹⁶ alapján több információt sikerült szerezni a képszerkesztés gyakorlatáról. Azokat a fényképezőket jelölték MTI-címkével az újságokban, akik a Távirati Iroda fotóosztályán dolgoztak – a többi fotós (mint például Balla) hol felkérésre dolgozott, hol saját munkáiból

¹⁴ Az albumban nem szerepelt, de a korban fontos (ezekben és más pedagógiai lapokban is felbukkanó) fényképészek: Harmath István, Molnár Edit, Patkó Klára, Szilvássy Z. Kálmán és Wágner Margit.

¹⁵ Markovics Ferenc (2006) *Fények és tények. Ötven éves a Magyar Fotóművészek Szövetsége*. Budapest, Magyar Fotóművészek Szövetsége – Folpress.

¹⁶ 2013. május 18-i e-mail alapján.

adott képeket. Az MTI és a Minisztérium között jó kapcsolat alakult ki, csakúgy, mint a szerkesztők, rovatvezetők (Török Sándor vagy Vekerdy Tamás) és a fényképészek között.

A XX. évfolyamába lépő *Család és Iskola* megújult, ahogyan azt az 1968. decemberi számból megtudhatjuk: a jövőben (1969-től) *Gyermekünk* névvel jelentkezett a lap, alcíme: A család és az iskola képeslapja.¹⁷ A szerkesztés továbbra is Török Sándor kezében maradt, a vállalt célok és a lehetséges olvasótábor is ugyanaz volt: a *Gyermekünk* szintén a szülők és az iskola közötti kapcsolat megteremtését célozta meg, a szülők problémáira reflektált és őket készítette fel a gyermeknevelésre.

Köznevelés

A Köznevelés központi szerepe megkérdőjelezhetetlen a kor pedagógiai folyóiratai között: 1945 óta létezett, a legnagyobb példányszámban jelent meg és a minisztériumi irányítás, a szakpolitika közvetlenül e lapon keresztül tájékoztatta és befolyásolta a pedagógus közvéleményt a központi akarat kinyilvánításával.¹⁸ Jáki László adatai szerint 1962-ben 28 ezres példányszámban jelent meg az újság,¹⁹ melyet térítésmentesen juttattak el az iskolákba. Az újságot még a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium indította el 1945 nyarán, 1953-tól az Oktatásügyi Minisztérium, 1957-től pedig a Művelődésügyi Minisztérium adta ki – a névváltoztatások a szerkezeti változtatásokat jelölik, a fenntartó valójában ugyanaz maradt.

A bölcsőde és óvoda világát kivéve (amelynek külön kommunikációs színterül az Óvodai nevelés szolgált) valamennyi iskolaszintre eljutott és valamennyiről be is számolt a kéthetente megjelenő újság: az általános iskola, középiskola és felsőoktatás színtereiről és szakmai nyilvánosságairól van szó. A lap így egy idő után túlterhelte, ami a formátumban is megmutatkozott: az első rész a hagyományos egységes szemléletet és szakmai-politikai kérdéseket érintette, míg a második, külön mellékletként kialakított Alsó tagozati oktatás-nevelés, főleg a tanító-társadalom szakmódszertani igényeit elégítette ki. Nem csoda, hogy 1963-tól külön újságként jelent meg ez utóbbi melléklet a Tanító munkája néven, jelezve a folyóirat-kiadás már említett differenciálódását, a szakmaiság előtérbe kerülését.

A Köznevelés az intézményben dolgozó pedagógusokat (a szakmát), a tanügyigazgatás funkcionáriusait és a megyei hivatalnokokat tájékoztatta,²⁰ ennek megfelelően szerkesztői gárdája inkább a minisztériumhoz köthető. 1955-től Jóború Magda volt a főszerkesztő, Petró András pedig a felelős szerkesztő. Jóború a párt egyik vezetőjeként előbb a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének főtitkára volt (1948–1950), majd oktatásügyi miniszterhelyettes lett 1950 és 1958 között. Petró az 1960-as években szerkesztette a Köznevelést 1966-ig, Balázs Mihály váltotta fel ezután, de Petró a szerkesztőbizottságban maradt, melyben többek között megtaláljuk Ilku Pált (1961–1973 között művelődésügyi miniszter), Bakonyi Pált (1963-tól az Országos Pedagógiai Intézet munkatársa), 1964-től Szarka Józsefet, 1968-tól Kozma Tamást. A vázlatos felsorolásból is nyilvánvaló, hogy a neveléstudomány és a szakpolitika vezető beosztásokat betöltő képviselői dolgoztak itt. A *Család és Iskola*, illetve a *Gyermekünk* szerzőgárdájában szintén helyet kaptak illusztris emberek, de sokkal demokratikusabb és változatosabb volt a cikkek íróinak összetétele:

¹⁷ *Család és Iskola*, 1968/12., 2–3.

¹⁸ Géczy János (2010) *Sajtó, kép, neveléstörténet*. Veszprém – Budapest. (Iskolakultúra könyvek.)

¹⁹ Jáki László (1962) *A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája, 1937–1958*. Budapest, Tankönyvkiadó.

²⁰ Géczy János (2010) *Sajtó, kép, neveléstörténet*. Veszprém – Budapest. (Iskolakultúra könyvek.)

szülők, pszichológusok (Hermann Alice, Vekerdy Tamás), gyakorló tanárok egyaránt írtak ide cikkeket, sőt írók, költők (pl. Szabó Magda és Jobbágy Károly) tanulmányai, versei is megjelentek a hasábkokon.

A képszerűsítés gyakorlata rapszodikusnak mondható a Köznevelés esetében, szemben a Család és Iskola, Gyermeink egyenletes képtermelésével. Képszerűsítőt nem találunk az impresszumban, 1961-ben feltűnik Péter Imre neve mint olvasó- és tördelőszerkesztő, később ez a pozíció már nincs elkülönítve, de Péter benn marad a szerkesztőbizottságban, valószínűleg ugyanezzel a feladatkörrel. A fényképeszek nevét csak ritkán tudjuk meg, többnyire az MTI gárdájából valók: Bajkor József, Benkő Imre, Bereth Ferenc, Bojár Sándor, Fényes Tamás, Járai Rudolf, Keleti Éva, Kozák Lajos és Molnár Edit neve bukkan fel többször. Időnként amatőr fényképek is bekerültek a lapba, ilyenkor egy-egy tanár küldte be a képeket a helyi iskolai életről.

Óvodai Nevelés

Kelemen Elemér áttekintésében²¹ a nyitott és korszerű eredményeket bemutató Kisdednevelés (1924–1944) jogfolytonos örököse volt az 1948 januárjában meginduló Gyermekevelés. A kezdetben a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete óvónői tagozatának szaklapjaként definiált újság hamarosan átalakult: az iskolák és a kisdedovás 1949-es államosítása után a szakszervezetek elvesztették szerepüket, egyre inkább az agitációs és propaganda-feladatok kerültek előtérbe a lap oldalain. Először a tagozat szó maradt ki a kiadó nevéből, majd 1951-től a minisztérium óvónői szaklapjává vált a Gyermekevelés – az óvodai élet átideologizálásával²² teljessé vált a közoktatás centralizált és közvetlen irányítása. 1953-tól nevet vált a lap: Óvodai Nevelés lesz, a Közoktatásügyi Minisztérium folyóirata.

A minőségi előrelépést a szaklapból folyóirattá válás mellett a példányszám emelkedése és a szerkesztőségi munka színvonal-emelkedése jelezte. 1953-ban még csak 2600 példányban adták ki az Óvodai Nevelést, 10 évvel később, 1963-ban már 6000 példányban. 1953-tól az a Szabadi Ilona lett a főszerkesztő, aki később a Művelődésügyi Minisztérium óvodai osztályát vezette 1957-től, majd 1967-ben megalapította a Magyar Pedagógiai Társaság Kisgyermeknevelési Szakosztályát. 1957-től a korábbi felelős szerkesztő, Kovásznai Józsefné vette át az irányítást, egészen 1974-ig.²³ A szerkesztőbizottság munkájában 1960 és 1964 között csak nők vettek részt (szemben a többi lap férfi-dominanciájával), ebben az évben került Vág Ottó, későbbi neves oktatás- és óvodatörténész a laphoz. Később még egy férfi (Kovács György) került be 1966-ban, így a 10 tagú szerkesztőbizottság nemi arányai a következőképpen módosultak: 8 nő, 2 férfi. Kovásznai Józsefné, Szabadi Ilona és Vág Ottó tartoztak az ismert szerzők közé, a lapban megjelenő írások zömét azonban gyakorló óvónők és szakfelügyelők jegyezték.

Három fotóriporter neve emelkedik ki, s dominálja a lap képanyagát. Langer Klára, Sándor Zsuzsa és V. Reismann Marian neve többször felbukkan, az előbbi kettő neve gyakran együtt, mint egy-egy lapszám fényképeinek alkotópárosa. Mester és tanítvány viszonya volt az övék, Sándor Zsuzsa tanult Langer Klárától, később közösen vállaltak rek-

21 Kelemen Elemér (1997) Az Óvodai Nevelés ötven éve. *Óvodai Nevelés*, No. 6. pp. 184–187.

22 Pukánszky Béla (2005) A gyerekekről alkotott kép változásai az óvoda történetében. *Educatio*, No. 4. pp. 703–715.

23 Báthory Zoltán & Falus Iván (eds) (1997) *Pedagógiai ki kicsoda*. Budapest, Keraban.

lám- és gyermekfényképezést.²⁴ Az Óvodai nevelés rendszeresen beszámolt Langer Klára sikereiről – egyetlen fényképészről sem maradt fenn hasonló utalás a korból. 1962-ben, a felszabadulás 17. évfordulóján a Népköztársaság Elnöki Tanácsa a szocialista kultúra fejlesztésében szerzett érdemeiért Langer Klárát a Magyar Népköztársaság érdemes művésze kitüntetésben részesítette²⁵ – a rendszer elismeréséhez társult a pedagógiai szaksajtóé is, hiszen többször is hangsúlyos helyen hozták képeit. Reismann Marian speciális szakterületet képviselt a fényképezésben: 1951-től a Pikler-féle Csecsemőotthonban készítette képeit, a hazai gyermekfotózás egyik szakértőjének számított, az Óvodai nevelésben (illetve a Tanító munkájában) is ilyen sorozatokkal jelentkezett.

A Tanító Munkája, A Tanító

A Tanító Munkája 1963 augusztusában jelent meg először, Lugossy Jenő művelődésügyi miniszterhelyettes előszavával: ebből tudjuk meg, hogy a lap előzménye a Köznevelés Alsó tagozati oktatás-nevelés című melléklete volt. A 6–10 éves (alsós) diákokkal foglalkozó tanítók módszertani folyóirata elsősorban a gyakorlati kérdésekre koncentrált, szerzői az Országos Pedagógiai Intézet munkatársai, gyakorló tanárok, a KISZ funkcionáriusai, szakfelügyelők voltak. A felelős szerkesztő Szabó Ödönné, a korábbi, alsó tagozatos mellékletnek volt a rovatvezetője korábban. A nevesebb cikkírók közé tartozott Tihanyi Andor, az OPI tanszékvezetője, illetve az 1964 decemberétől csatlakozó Majzik Lászlóné, az OPI munkatársa – mellettük, velük együtt dolgozva sok „névtelen” pedagógus is publikálhatott.

A tanítás nemcsak a gyermekekre, hanem a képzőkre is kiterjedt a lapokban – ezt a célt szolgálta a különböző gyakorlati feladatok bemutatása, tanfolyamok, továbbképzések felhívásai –, mindez pedig sokat elárul nekünk az adott társadalom önmeghatározásáról és a tagjai által termelt kulturális jelentésekről.²⁶ 1968 januárjától A Tanító néven jelent meg a lap, de ez nem jelentett fordulatot a szerkesztésben, tematikában, célközönségben – csak az addigi cím egyszerűsítését szolgálta. A Tanító Munkája és A Tanító című lapokba dolgozó fényképészek névsora impozáns, többek között ide tartozik Balla Demeter, Bojár Sándor, Ernst István, Fényes Tamás, Forrai Mária, Friedmann Endre, Harmath István, Jánosi Ferenc, Kozák Lajos, Pálfi Gábor, Patkó Klára, Szebelédy Géza, Székely Tamás, Szilvássy Z. Kálmán, Tormai Andor, Vadas Ernő és Zinner Erzsébet.

Összegzés

5371 antropológiai fénykép található a hat oktatási periodika 1960 és 1970 közötti időszakából, amiből 2149 fotó a Család és Iskolában jelent meg, 1518 kép az Óvodai Nevelésben. A többi kép eloszlik a megmaradt 4 újság között, 607-et A Tanító Munkája közölt, 443-at a Gyermekünk, 383-at a Köznevelés és 271-et A Tanító. A folyóiratok áttekintése rávilágított a már említett vizuális kommunikátorok (szerkesztők, fényképészek) jelentőségére, szerepük még csak nagyon kevéssé feltárt az iskola-, gyermek-, tanárképek alakításában, megerősítésében vagy módosításában.

Somogyvári Lajos

²⁴ Markovics Ferenc (2006) *i. m.*

²⁵ Óvodai Nevelés, 1962/4. 116.

²⁶ Benner, D. & Brügggen, F. (1997) *Erziehung und Bildung*. In: Christoph Wulf (ed) *Vom Menschen. Handbuch Historische Anthropologie*. Weinheim und Basel, Beltz Verlag, pp. 768–779.